

BUITENLANDSE STUDENTEN AAN DE UNIVERSITEIT VAN FRANEKER

Buitenlandse studenten in de Republiek der Nederlanden
in de zeventiende en achttiende eeuw¹

G.H. van de Graaf

Internationale gerichtheid van de academies

In de eerste helft van de zeventiende eeuw voegden zich bij de in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden reeds bestaande universiteiten in Leiden (sinds 1575) en Franeker (sinds 1585) nog de academies in Groningen (1614), Utrecht (1636) en Harderwijk (1648). Voorwaar een groot aantal voor een relatief zo klein gebied en een zo geringe populatie als dat van de Republiek. Naast deze academies bestonden er ook nog vijf Illustre Scholen, namelijk in Amsterdam, Deventer, Middelburg, Rotterdam en Breda. De bekendste waren die te Amsterdam en te Deventer.

De belangrijkste oorzaak voor de opbloei van het wetenschappelijk onderwijs in de Nederlanden ligt wel daarin dat de nieuw verworven onafhankelijkheid en vrijheid in protestantse geest een sterke impuls gaf aan een vernieuwd wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast echter was het sterk particularistische denken in de Nederlanden de directe aanleiding tot het ontstaan van meerdere centra van wetenschapsbeoefening. Vele provinciale staten wilden hun status en prestige bevestigd zien in het bezit van een eigen academie.

De welvaart en de culturele bloei van de Republiek maakten het stichten en in stand houden van een zo groot aantal universiteiten mogelijk. Aangezien echter deze mogelijkheden niet onbeperkt waren was er bij de meeste van deze universiteiten, zeker in de achttiende eeuw, ook steeds sprake van een strijd om het bestaan. Deze strijd speelde zich op meerdere fronten af: met de respectievelijke financiers van de universiteiten, tussen de universiteiten onderling en in de strijd om het aantrekken van zoveel mogelijk buitenlandse studenten.

Een gunstig gevolg van deze concurrentie was overigens dat elk van de universiteiten, ondanks de grote financiële beperkingen, bleef werken aan het op een zo hoog mogelijk peil houden van het wetenschappelijk onderwijs en

1 De buitenlandse studenten bestaan niet. Elk van de talrijke aan de academies vertegenwoordigde nationaliteiten kwam vanuit haar eigen achtergrond en geschiedenis naar de Nederlanden. Maar ook binnen elk der nationaliteiten waren de persoonlijke omstandigheden en motivaties waarmee men kwam eindeloos gedifferentieerd. In dit artikel maak ik met name gebruik van hetgeen in brieven, dagboeken, reisverslagen en *alba amicorum* is opgetekend door Hongaarse en Zevenburgse studenten tijdens hun verblijf aan de Nederlandse academies, in de verwachting dat zo minstens een goede illustratie verkregen wordt van het in de Nederlanden van de zeventiende en achttiende eeuw zo belangrijke verschijnsel van de academische *peregrinus*.

onderzoek. Juist dit hoge niveau maakte de academies in het buitenland beroemd en oefende grote aantrekkingskracht uit.

Het bestaansrecht van een zo groot aantal universiteiten kon zeker niet ontleend worden aan de behoefte tot wetenschappelijke vorming van Nederlanders alleen. Hun bestaansrecht ontleenden de vijf academies niet in het minst ook aan de studenten die zij uit het buitenland aantrokken. Zonder de grote aantallen buitenlandse studenten zou het functioneren van de vijf universiteiten in de Republiek in de zeventiende en achttiende eeuw ten enenmale ondenkbaar zijn geweest.

Voor de zeventiende eeuw richtte de *peregrinatio* van de studenten zich vooral op de universiteiten in Italië, Frankrijk en Duitsland. Sinds de opkomst van het protestantisme en de opbloei van de Republiek werden ook met name de nieuwe Zwitserse en Nederlandse academies centra van peregrinatie. Gedurende de gehele zeventiende en achttiende eeuw bleef één van de belangrijkste randvoorwaarden voor een intensieve peregrinatiecultuur intact: het gebruik van een gemeenschappelijke academische voertaal, het Latijn.

Het leven aan de universiteiten van de Republiek in de zeventiende en achttiende eeuw droeg dan ook een zeer sterk internationaal karakter. In de naamlijsten van de *alba studiosorum* van de academies wemelt het van de namen van buitenlanders. Zelfs het Atheneum van Amsterdam en de Illustre School te Deventer trokken studenten uit het buitenland. Een Illustre School als die te Rotterdam kon weliswaar nooit buitenlanders onder haar studenten inschrijven, wel echter bezochten buitenlandse studenten haar professoren, met name Jean Jurieu en Pierre Bayle.

Het aanbod van buitenlandse studenten die in de Nederlanden wilden studeren was zeer groot. Later zullen we nog nauwkeuriger hun motivatie bezien. Nu al is het van belang twee stromen in dit aanbod te onderscheiden.

In de eerste plaats oefende de Republiek een grote aantrekkingskracht uit op diegenen die de wens en de financiële mogelijkheden hadden om zich in de belangrijkste cultuurcentra van het toenmalige Europa optimale algemene vorming, wereldoriëntatie en nuttige politieke contacten te verschaffen.

In de tweede plaats bood de Republiek goede mogelijkheden voor diegenen die om op academisch niveau bezig te kunnen zijn genoodzaakt waren tot het buitenland hun toevlucht te nemen. Zonder overdrijven kan gesteld worden dat de geloofsvervolging van protestanten in landen als Italië, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk en Tsjechië in niet geringe mate heeft bijgedragen aan de bloei van de Nederlandse academies. Aan alle vijf academies hebben gedurende de gehele zeventiende en achttiende eeuw bijvoorbeeld zeer vele Hongaren en Zevenburgers (Transsylvaniërs) gestudeerd, zij het de meesten in Utrecht en Franeker (hier in totaal meer dan 1225!). In Franeker maakte bij gelegenheid van het eerbetoon aan de stadhouder in 1748 een groep van niet minder dan 23 Hongaren en Zevenburgers zijn opwachting. In de jaren '70 en '80 van de achttiende eeuw kwam meer dan de helft van het aantal in Franeker ingeschreven studenten uit Hongarije en Zevenburgen.

Hoewel aan bijna alle academies de meest uiteenlopende nationaliteiten vertegenwoordigd waren, kenden zij daarnaast ook elk haar specifieke gerichtheid. De academie te Leiden kende de sterkste uitstraling, zij het dat het niet voor iedereen weggelegd was om ook daadwerkelijk daar te gaan

studeren, zeker niet voor diegenen die op een beurs aangewezen waren. Voor adellijke en/of vermogende studenten was dit bij uitstek de academie om naar toe te gaan, vergezeld van hun *paedagogen* en *famuli*. Met een gegarandeerd wetenschappelijk niveau, symbool voor de nieuwverworven geestelijke vrijheid en in de nabijheid van het regeringscentrum van de Staten van Holland behoorde een Leidse studieperiode tot de goede opvoeding. Behalve uit alle landen van Europa, met name ook uit Engeland, kwamen hierheen ook studenten van ver buiten Europa, uit bijvoorbeeld Syrië, Arabië, India, en Japan.

De academie te Franeker trok met name studenten uit de Scandinavische landen, evenals de universiteit te Groningen, terwijl aan deze laatste ook veel studenten uit de Duitse grensgebieden studeerden. Onder de buitenlandse studenten van de universiteit van Utrecht waren er met name ook velen uit de Pfalz en de Rijnstreek. Naar de academie te Harderwijk kwamen vooral studenten uit de Westfaalse gebieden. Tot de strijd om het bestaan van de universiteiten behoorde derhalve structureel ook de strijd om de verwerving van buitenlandse studenten. Men had in deze strijd de beschikking over twee instrumenten: in de eerste plaats het ter beschikking stellen van beurzen; in de tweede plaats het aantrekken en/of behouden van beroemde professoren.

In de eerste helft van de achttiende eeuw duurde de bloeitijd van de academies in de Republiek voort, daarna trad er echter een achteruitgang op welke samenhang met de verslechtering van de algehele toestand in en van de Republiek. In de tweede helft van de achttiende eeuw liep het aantal (buitenlandse) studenten sterk terug. Het langst bleven die *peregrini* komen die voor hun academische vorming van het protestantse buitenland afhankelijk waren. Daarmee zijn we toegekomen aan de vraag naar de motivatie van de studenten om juist aan de academies in de Republiek en aan welke daarvan te komen studeren.

Motieven om in de Republiek en aan haar academies te komen studeren

Het maakte nogal verschil of men op eigen kosten een buitenlandse studiereis maakte met het oog op een algemene academische vorming of dat men voor wetenschappelijke studie in een specifiek vakgebied op financiële ondersteuning aangewezen was. In beide gevallen echter scoorden de Nederlandse academies als reisdoel zeer hoog.

Overigens dient ook hier de nodige nuancering aangebracht te worden. Voor de adellijke en vermogende studenten die de Republiek bezochten was het verblijf alhier meestal een tussenstation: niet zelden werden tijdens deze peregrinatie ook landen als Zwitserland, Duitsland, Scandinavië, Engeland, Frankrijk en Italië aangedaan. Maar ook studenten die op een beurs aangewezen waren wisten het vaak zo te regelen dat zij ook elders nog enige tijd op een *stipendium* konden studeren. Zo waren er voor bijvoorbeeld de Zevenburgse Hongaren ook beurzen beschikbaar aan de Zwitserse academies in Zürich, Bern, Bazel en Genève, aan de Duitse universiteiten te Frankfurt a/d Oder, Marburg en Göttingen en in het Engelse Oxford.

Een zeer belangrijke rol in de motivatie om juist in de Republiek te gaan studeren speelde de politieke macht en de maatschappelijke welvaart van de

jonge Republiek. Bovendien vervulde zij een zeer positieve rol als toevluchts-oord voor de om hun geloof verdreven protestanten uit landen als Frankrijk, de Pfalz en Oostenrijk en in de bescherming van de protestantse burgers in landen als Hongarije en Zevenburgen.

Een tweede motief was dat aan de Nederlandse academies het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek in het algemeen tot grote bloei kwamen en bepaalde vakken in het bijzonder, met name de calvinistische theologie, medicijnen, de experimentele natuurwetenschappen en de oosterse en klassieke filologie.

Een derde motief om zich naar de Republiek te begeven was het ontbreken van mogelijkheden tot een academische vorming in calvinistische geest in het eigen land. In het door Habsburg gecontroleerde protestantse Zevenburgen bijvoorbeeld oriënteerde men zich voor de academische vorming geheel en al op de protestantse universiteiten in Zwitserland, Duitsland, Engeland en vooral op de Nederlanden. Men beschikte weliswaar over vier *collegia*, maar sloeg zelfs het aanbod van overheidswege om tot vorming van een eigen protestantse academie over te gaan af, uit vrees geïsoleerd te raken ten opzichte van de westerse protestantse cultuur. In plaats daarvan brachten kerk, adel en andere vermogende particulieren grote financiële offers om de verbondenheid met het Westeuropese calvinisme in stand te houden.

Daarmee raken we aan een vierde motief: de beschikbaarheid van *stipendia* voor met name studenten in de theologie. Enerzijds bestond er bij de academies in de Republiek grote aandacht voor de noodzaak om vooral aan de vervolgte zusterkerken *stipendia* beschikbaar te stellen; anderzijds getroostten deze zusterkerken zelf zich zeer veel moeite om ook steeds weer *stipendia* te verwerven en te behouden. De manier waarop bijvoorbeeld door middel van politieke, kerkelijke en persoonlijke contacten vanuit Zevenburgen zorg gedragen werd voor het verkrijgen en in stand houden van de *stipendia* in Leiden is bepaald indrukwekkend te noemen. In Franeker liet de Zevenburgse graaf Sándor Teleki de professoren Andala en Vitringa zelfs eens goede Zevenburgse wijn bezorgen om de vriendschap en de *stipendia* in stand te houden.

Als motivatie tot een academische studiereis naar de Republiek is tenslotte zeker ook te noemen dat er op den duur een peregrinatie-traditie en daarmee een traditie van wetenschappelijke uitwisseling ontstond die zelfwerkzaam was. Waar bijvoorbeeld Nederlandse theologische richtingen, zoals het voetianisme, coccejanisme, presbyterianisme, puritanisme en cartesianisme, ingang gevonden hadden haakte men er ook naar deze traditie verder te ontwikkelen en werd men aldus tot voortgezette peregrinatie naar de Nederlanden gedrongen.

De keuze tussen de diverse universiteiten in de Nederlanden was in hoge mate afhankelijk van het oordeel van de studenten over de professoren die daar op dat moment werkzaam waren en van de *stipendia* die er beschikbaar waren. Het spreekt vanzelf dat zij die op eigen kosten studeerden een veel grotere mate aan bewegingsvrijheid kenden, maar ook deze was niet onbeperkt. Niet zelden werden ook deze studenten van huis uit naar de meest gewenste universiteit gedirigeerd, bijvoorbeeld uit overwegingen van studiemogelijkheden of de hoogte van de kosten van het levensonderhoud. Anderzijds wisten de *stipendiaten* ook wel wegen te vinden om desgewenst de ene

universiteit na enige tijd voor een andere te verwisselen. Voor wie de inschrijvingen van de *peregrini* in de *alba studiosorum* doorwerkt is het duidelijk dat zeer veel buitenlandse studenten achtereenvolgens aan meerdere academies in de Republiek studeerden en dat dit vaak samenhang met de professoren die men graag wilde horen.

Met betrekking tot de voor buitenlandse studenten beschikbare beurzen valt op dat men in Leiden een tamelijk stringent en over diverse nationaliteiten gespreid beleid voerde. In het door de Staten van Holland onderhouden Statencollege bood men, behalve aan Nederlandse theologiestudenten, plaats aan studenten uit de Pfalz, Pruisen, Tsjechië, Polen, Litauen en Zevenburgen. Wat de Hongaren betreft bleven de *stipendia* aanvankelijk beperkt tot twee, later twee maal twee beurzen voor drie jaar voor studenten uit twee Zevenburgse *collegia*, met name Nagyenyed (Aiud) en Kolozsvár (Cluj). Hoewel ook het Zevenburgse *collegium* in Marosvásárhely (Tîrgu Mures) en de Hongaarse *collegia* te Sárospatak en Debrecen om beurzen vroegen werden deze verzoeken niet gehonoreerd.

In Franeker kende men niet een specifiek aantal *stipendia* voor buitenlandse studenten. Men nam er aanvankelijk zoveel op als er kwamen. Vanwege het grote aantal Hongaarse en Zevenburgse studenten betekende dit somtijds een zeer forse aanslag op de kas van de Friese Staten. In de achttiende eeuw verklaarden de Friese Staten nog eens dat er steeds tien à vijftien plaatsen voor de Hongaarse en Zevenburgse studenten beschikbaar waren, maar dat zij er zonodig ook twintig op zouden nemen. *In concreto* betekende dit echter dat er vanaf 1774, een jaar van bezuinigingsmaatregelen, tien Hongaren en Zevenburgers voor een beurs in aanmerking konden komen.

Ook in Groningen probeerde men zich tot het uiterste in te spannen om buitenlandse studenten aan de academie te verbinden. Van de zestig beursplaatsen die vanaf 1628 in de Bursa beschikbaar waren, waren er dertig voor buitenlandse studenten bestemd. Vijftig jaar later werd dit aantal echter tot ongeveer de helft gereduceerd. Maar tot aan het eind van de achttiende eeuw bleef men zich inzetten om bijvoorbeeld voor de Hongaren en Zevenburgers alleen al zo'n tien *stipendia* beschikbaar te houden.

In Utrecht bestonden sinds het midden van de achttiende eeuw de grote fondsen van Anna Everwijn en het *Stipendium Bernardinum*. Deze fondsen waren met name bestemd om studiebeurzen te verschaffen aan studenten uit Hongarije, Zevenburgen, de Pfalz en de Rijnstreek. Maar ook reeds lang daarvoor had men zich ingezet om zoveel mogelijk buitenlanders een studieplaats te verschaffen. Al naar gelang er zich meer of minder buitenlandse studenten aanmeldden kregen zij minder of meer uitgekeerd.

Te Harderwijk zorgde het gebrek aan middelen om de universiteit op voldoende niveau te houden er vaak voor dat het aantal studenten uit het buitenland er vrij gering was. Toch was ook hier de werkzaamheid van enkele beroemde professoren voor menigeen aanleiding om speciaal aan deze academie te komen studeren en bestond ook hier de bereidheid om ondanks de schaarste aan middelen zo nu en dan enkele *stipendia* aan onder andere Hongaarse of Zevenburgse studenten ter beschikking te stellen.

Behalve van het voorhanden zijn van *stipendia* hing de keuze voor een bepaalde universiteit dus ook van andere factoren af. Was voor de een het

Reliëf van de Hongaarse hervormde studenten in de Utrechtse universiteit. Opschrift: "Wij zijn één in het bloed van Christus".

feit dat Leiden een beroemd wetenschappelijk en belangrijk politiek en cultureel centrum was zeer aantrekkelijk, voor een ander werkte dat juist tegenovergesteld, vanwege de duurte van het levensonderhoud en de vele afleidingen van de studie. De roem van de Leidse academie, met name op proefondervindelijk wetenschappelijk en medisch gebied, had in ieder geval steeds een zeer sterke uitstraling.

Opvallend is dat in Harderwijk het aantal promoties relatief hoog was ten opzichte van het aantal ingeschreven studenten. Een sterke motivatie tot studie in Harderwijk vormden dan ook de relatief lage examen- en promotiekosten aldaar, terwijl ook de kosten van het levensonderhoud lager waren dan in bijvoorbeeld Utrecht of Leiden.

In een dagboek aantekening van 1618 schrijft de Hongaarse Márton Szepsi Csombor over de Franeker universiteit als de "academie van de ware christenen". Deze aanduiding vindt zeker ook haar grond in de verdenking jegens de Leidse academie van heterodoxie. Zowel in binnen- als buitenland werd de Leidse academie sinds de werkzaamheid aldaar van de remonstrantse hoogleeraar Arminius aan het begin van de zeventiende eeuw door de orthodoxe calvinisten als het Babylon beschouwd. Dit was een reden om Franeker voor het Sion van de calvinisten te houden. Tot ver in de achttiende eeuw werkte deze etikettering door, ook in de motivatie van buitenlandse studenten om voor Franeker te kiezen. Daarnaast was het van groot belang, zo blijkt uit correspondentie van Hongaarse en Zevenburgse studenten, dat de kosten van het levensonderhoud in Franeker beduidend lager waren dan bijvoorbeeld in Leiden. Ook meende men dat men in het meer decentraal gelegen Franeker beter op de studie geconcentreerd kon zijn. Er waren voor de studenten echter nog andere redenen om voor Franeker te kiezen. Hoewel de middelen beperkt waren, wist Franeker een traditie van een goede professorenkeuze hoog te houden. September 1716 schrijft de reeds eerder genoemde Zevenburgse graaf Teleki aan een landgenoot dat zijns inziens de Franeker academie wetenschappelijk gezien interessanter en vermaarder is dan bijvoorbeeld de Utrechtse academie. Aan de Franeker academie besteedde men met name veel aandacht aan de praktijk van het openbaar poneren en verdedigen van disputaties, hetgeen bij de vergevorderde buitenlandse studenten een zeer geliefde bezigheid was om zich in het vakgebied te oefenen en enige naam te maken. Naast dit alles werden de buitenlandse studenten ook aangetrokken door die universiteiten waar zij landgenoten konden ontmoeten en Franeker had in dit verband een goede traditie opgebouwd. Interessant is voorts het feit dat de Zevenburgse student György Briccius van Vizakna aanvankelijk vanuit Franeker naar Leiden vertrok (1694) om zijn studie daar voort te zetten, maar dat hij reeds na enkele maanden weer naar Franeker terugkwam, vooral omdat hij in Franeker beter de kans kreeg tot persoonlijk contact met de hoogleraren en zich zo beter kon bekwamen in zijn studie.

Uit de dagboeken en brieven van buitenlandse studenten is op te maken dat in de tweede helft van de achttiende eeuw de aantrekkingskracht van de Nederlandse academies afnam, tegelijk met het afnemen van het aanzien van de Republiek in Europa en van de voortrekkersrol die haar academies hadden vervuld.

Ervaringen op het gebied van de studie

Om de studie-ervaring die buitenlanders aan de academies in de Republiek opdeden goed te kunnen plaatsen is het nodig te beseffen dat de meesten van hen reeds tot de meer gevorderde studenten behoorden. Zeker is dit het geval met die studenten die door buitenlandse *collegia* uitgezonden werden naar de beschikbare *stipendium*plaatsen. In Zevenburgen werden de naar de Nederlanden uit te zenden studenten eerst grondig aan alle vier de *collegia* geëxamineerd, opdat alleen de besten voor de peregrinatie in aanmerking zouden komen, zodat de academische hulp zo effectief mogelijk besteed zou worden.

Dit leidde ertoe dat deze buitenlandse studenten ook niet zozeer onderworpen waren aan het in de Nederlanden vigerende studiesysteem, allerlei toelatingsexamens die de inheemse studenten moesten afleggen golden voor de buitenlanders niet, maar zij volgden het onderwijs in de vakken die hen met name interesseerden en legden de examens af die voor hen vooral van belang waren. De professoren op hun beurt probeerden hen voor hun vak te interesseren om door middel van de buitenlandse studenten hun theses en naam te verbreiden.

Uit dagboeken, reisverslagen, autobiografieën en correspondentie blijkt enigszins door welke interesses de *peregrini* in hun studie geleid werden, respectievelijk welke belangstelling hunnerzijds zij graag aan de hen financieel en moreel ondersteunende professoren en patronen gemeld wilden hebben.

Een van de meest in het oog springende interesses van met name de Hongaarse en Zevenburgse studenten was gelegen in het deelnemen aan de *disputationes publicae*. In deze disputaties ging het meestal om herhaling van de in de colleges behandelde stof. De theses werden soms opgesteld door de hoogleraar, waarbij de studenten als *defendentes* of *opponentes* optraden, soms ook werden de theses door de studenten zelf opgesteld en in aanwezigheid van de hoogleraar bediscussieerd. Deze methode van het zich eigen maken van de studiestof was een kolfje naar de hand van de meer gevorderde buitenlandse studenten die de academische voertaal zeer goed beheersten. Het deed hen de spanning voelen van de academische meningsvorming, want niet zelden behandelden deze theses onderwerpen die nogal controvers lagen tussen diverse hoogleraren en wetenschappelijke richtingen. Zij hadden er plezier in om het vuur van deze spanning mee te kunnen aanwakkeren. Bovendien bereidde men zich zo ook voor op actief deelnemen aan de theologische gedachtenwisseling later na terugkeer in het vaderland.

De methode van de openbare disputaties werd aan het einde van de zeventiende eeuw en aan het begin van de achttiende eeuw vooral gepraktiseerd door de Franekerse hoogleraren van der Waeijen, Vitringa senior en junior, Roëll en Andala. Dit was een van de redenen voor het zeer intensieve deelnemen van buitenlandse studenten aan het academische leven in Franeker in die tijd. Later werd het beoefenen van de openbare disputaties wat afgeremd, juist omdat het vaak de theologische twisten al te zeer aanwakkerde.

Een andere interessesfeer van vele buitenlandse studenten was gelegen in een zo breed mogelijke informatie over en oriëntatie op het brede spectrum van universitaire disciplines. De Zevenburgse theoloog Péter Bod geeft in zijn

levensbeschrijving een beeld van de colleges die hij in Leiden naast de theologische colleges volgde: colleges in de rechten, filosofie, geschiedenis en rhetorica, Grieks en oosterse talen en anatomie. Uit correspondentie en dagboeken blijkt dat ook zeer veel andere studenten een even groot scala aan colleges volgden.

Grote aandacht schonken de buitenlandse studenten aan het volgen van de lessen van die professoren die als coryfeeën in hun vakgebied bekend stonden. Nieuwtjes over hen wisselde men onder elkaar en in de correspondentie met het thuisfront gaarne uit. Het was echter niet zo dat men zich geheel en al op grote namen verliet. Toen bijvoorbeeld graaf Sámuel Teleki in augustus 1761 van plan was van Utrecht naar Leiden te gaan, meldde de Zevenburgse studenten te Leiden hem dat de grote namen van de Leidse professoren in werkelijkheid niet zoveel voorstelden en bleef hij in Utrecht. Anderzijds blijkt uit de gegevens in de *alba studiosorum* en de correspondentie ook hoe buitenlandse studenten niet zelden een professor in zijn gang van de ene academie naar de andere volgden, alleen of samen met andere landgenoten.

De band met of de bewondering voor bepaalde professoren speelde in de studie een zeer belangrijke rol. De zeer levendige deelname van Hongaarse en Zevenburgse studenten aan het academiëleven in Franeker rond 1800 is niet alleen te verklaren uit de *disputationes*, maar evenzeer vanuit het feit dat de toenmalige professoren een zeer persoonlijke band onderhielden met de in Franeker aanwezige studenten en met hun thuisfront in Hongarije en Zevenburgen, waarvan hun uitgebreide correspondentie met oudleerlingen, kerkleiding en vooraanstaanden daar, een sprekend getuige is.

De in Franeker studerende waren zich meestal wellicht niet zo bewust van het feit dat niet alleen zij over de professoren naar huis schreven, maar dat dezen op hun beurt ook over hen naar hun vaderland berichtten. Zo schreef professor Roëll nogal geruststellende woorden over de student Mihály Bethlen aan zijn oudleerling en collega in Zevenburgen die zich kennelijk ongerust maakte over diens mogelijke leefwijze. Prof. Andala kon aan zijn oudleerling en collega Sámuel Szathmárnémeti in maart 1693 echter geen bemoedigender bericht sturen dan dat twee van de Zevenburgse studenten "non tenent eum studiorum et vitae modum, quem laudare et probare queam. Deus eos convertat."

De buitenlandse *stipendiaten* werden door het thuisfront intussen ook ingeschakeld om tijdens hun studie ervoor zorg te dragen dat de reeds bestaande beurzen beschikbaar zouden blijven of zelfs zoveel als maar mogelijk zouden worden uitgebreid. Talloze berichten zijn ons bewaard gebleven die ervan getuigen hoe men opdracht kreeg om koeriersdiensten te vervullen teneinde een optimale voortzetting van de academische studiemogelijkheden te realiseren.

Eveneens werden de studenten ingeschakeld om boekinkopen voor de *collegia* in het vaderland te verzorgen. De Zevenburgse studenten in het Leidse Statencollege bijvoorbeeld hadden daartoe steeds de opdracht. Om deze opdracht goed te kunnen vervullen was echter wel een zeer intensieve correspondentie met het thuisfront vereist: over de aard en de omvang en de precieze data van de boek aankopen en niet minder ook over de benodigde geldzendingen. Vaak ook baarde het transport naar Hongarije en Zevenbur-

gen de studenten veel zorgen. Met name in de achttiende eeuw probeerde de rooms-katholieke censuur te Wenen deze boektransporten te confisceren en moesten lange omwegen en sluiptwegen bedacht worden om het gewenste materiaal intact te bestemder plaatse te doen aankomen.

Behalve deze dienstverlening aan de zendende achterban probeerden de *peregrini* ook voor hun eigen belangen te zorgen en kochten zij ook voor zichzelf de nodige boeken. In het zogenaamde Abács-album, een dubbeldagboek, bijgehouden door Márton Abács van Hunyad senior en junior, die beiden in Franeker studeerden, respectievelijk in de perioden 1694-1697 en 1732-1735, blijkt dat de vader destijds zevenenzestig boeken en de zoon later honderddertig boeken in de Nederlanden aanschafte. Andere berichten geven er blijk van dat een dergelijke aanschaf van boeken zeker niet exceptioneel was. Een andere Zevenburgse student kocht, alvorens de terugreis te aanvaarden, met zoveel enthousiasme boeken in dat zijn gehele *viaticum* eraan opgegaan was en hij nieuw reisgeld moest vragen. János Lukács van Borosnya somt in zijn album tweehonderdtweëntachtig titels van boeken op die hij in de jaren '20 van de achttiende eeuw in Nederland kocht. Het aantal boeken dat de Zevenburgse bibliofiel graaf Sámuel Teleki tijdens zijn studieverblijf in de Nederlanden aanschafte overtrof dit aantal verre. Daarvan getuigt nog steeds zijn grote, aan de hervormde kerk in Zevenburgen gelegateerde, bibliotheek in Maros-vásárhely (Tîrgu Mures).

Voorzover uit onderzoek naar de studie van Zevenburgse *peregrini* gebleken is waren de theologie-studenten er slechts zelden op uit hun academische studie in de Nederlanden met een doctoraat af te sluiten. Mij is slechts één geval bekend waarin dit ook werkelijk gebeurd is, hoewel de overgrote meerderheid van de Zevenburgse studenten zich aan de theologie wijdde. In de filosofie hebben echter drie Zevenburgse studenten hier hun doctoraat behaald, terwijl in de studie waarvoor relatief het kleinste aantal Zevenburgse studenten kwam, namelijk de medische studie, niet minder dan eenentwintig studenten in de Nederlanden gedoctoreerd zijn.

Intussen was het niet zo dat met de beëindiging van het studieverblijf in de Nederlanden ook een einde kwam aan de wetenschappelijke contacten. Verwezen zij hier onder andere naar de intensieve briefwisseling van Nederlandse professoren als Roëll, de beide Vitringa's, Andala, Driessen en Venema met hun oud-leerlingen in Zevenburgen. Daarnaast droeg men zowel in de Nederlanden als in Zevenburgen zorg voor de publicatie van elkaars handboeken. Kortom, de studie-ervaringen, hier begonnen, werden voortgezet en verder ontwikkeld. Met name ook daardoor gingen bijvoorbeeld Zevenburgse theologen in de tweede helft van de achttiende eeuw deelnemen aan het werk van de diverse apologetische genootschappen en enkelen werden zelfs tot lid benoemd van Nederlandse geleerdengenootschappen.

Het studentenleven

Uit de dagboeken, brieven, reisbeschrijvingen en *alba amicorum* van Hongaarse en Zevenburgse studenten in de Republiek krijgen we een levendig beeld van hoe het leven van een *peregrinus* eruit kon zien. Al naar gelang de hun ter beschikking staande middelen zochten de *peregrini* zich een weg door

Europa: sommigen met het toenmalige openbaar vervoer, anderen zwerwend en onderweg de reiskosten verdienend. Wie op al te voorname wijze arriveerde werd door de reeds aanwezige *stipendiaten* misprijzend bejegend: de Nederlanders mochten eens gaan denken dat die *peregrini* geld genoeg hadden!

Eveneens afhankelijk van de beschikbare financiën zocht men vervolgens een onderkomen. Sommigen betrokken studentenkamers bij particulieren, maar de meeste beursstudenten kregen logies van academiewege. In Harderwijk onderhield men daartoe het Fraterhuis, in Franeker en Groningen de Beurse en in Leiden het Statencollege. Er heerste meestal een stringente dagindeling, met verplichte aanwezigheid bij de morgen- en avondwijding en strenge huisregels ten aanzien van het pijp roken, muziek maken en ontvangen van gasten op de kamers.

Kennelijk ging men met betrekking tot de buitenlandse studenten nogal vrij met deze regels om, want niet zelden zocht men elkaar in deze kamers op voor een gezellige avond waarop men de laatste nieuwtjes over thuis kon uitwisselen. Zeker gebeurde dit steeds wanneer er nieuwkomers waren, die veelal post en geld vanuit het vaderland meebrachten en die ten spoedigste op de hoogte moesten worden gesteld van wat zij hier konden verwachten en wat al dan niet van belang was.

Ook als iemand naar een andere academie of terug naar huis vertrok kwam men bijeen om uitbundig afscheid te nemen en de nodige post mee te geven, waarin men het thuisfront verslag deed van allerhande belevenissen, politieke nieuwtjes en de krapte van de kas. Bij gelegenheid van de uitgave van een dissertatie van een landgenoot schreef men groetverzen en vierde men samen feest. Ook deed men volop mee bij plechtige gebeurtenissen of feestelijke gelegenheden aan de academie; als het even kon met de publicatie van een ode of een gedicht, want hiervoor boden de curatoren of de senaat meestal een geldelijke beloning.

Men zocht ook wel eens flink ruzie onder elkaar, met name wanneer het aantal beursstudenten aan een en dezelfde academie veroorzaakte dat het toegekende *stipendium* tot een minimum daalde. In de zeventiende eeuw verenigden ook de Hongaren en Zevenburgers zich in een zogenaamd *collegium nationale*, waarbij het genot van alcohol en het gebruik van de degens niet werd geschuwd. Aan alle academies werden de *collegia* tenslotte verboden en ervoor in de plaats kwamen de samenkomsten in de koffiehuisen.

Het is niet te verbazen dat er in den vreemde hechte vriendschappen tussen landgenoten bestonden en ontstonden, soms zelfs zo dat men de gehele reis samen optrok, van land naar land, van de ene academie naar de andere. De behoefte aan onderlinge samenkomsten bleek zo groot dat de Hongaren en Zevenburgers in de achttiende eeuw in Franeker en Utrecht toestemming vroegen en kregen om op zondagmorgen eigen kerkdiensten te beleggen, respectievelijk in het *auditorium theologicum* en het *auditorium medicum*.

Men bleef echter niet alleen onder elkaar. Onder andere de zeer talrijke inschriften van Hongaarse en Zevenburgse hand in de *alba amicorum* van Nederlandse medestudenten alsook die van Nederlanders in de *alba* van de *peregrini* getuigen ervan hoe men ook internationale contacten aanging en

vriendschappen sloot. Minstens vier keer gingen deze vriendschappen zelfs de perken van de academie te buiten en werden het grenzeloze verhoudingen, waarbij de *peregrinus* een Nederlands meisje als zijn vrouw mee naar huis nam, zoals in het geval van János Csere van Apáczs, die de tot in de Zevenburgse literatuur beroemd geworden Aletta van der Maet mee naar Zevenburgen voerde, en van János Dadaï die de schoonzus van Rembrandt, Cornelia van Uylenborch, mee naar Hongarije nam. Ongelukkiger trof Simon Lukacs het die een afspraak had gemaakt met de dochter van een weduwe, maar die, zonder dat hij het merkte, in plaats van de dochter de weduwe in zijn bed trof en gedwongen was haar als zijn vrouw met zich mee naar Zevenburgen te voeren, hoewel zij al een oudere vrouw was. De verliefdheden werden kennelijk zo talrijk dat in 1787 de synode van de hervormde kerk in Zevenburgen de *peregrini* vrijages en huwelijksplannen verbood.

Reeds eerder kwamen we tegen dat men over het gedrag van bepaalde buitenlandse studenten niet altijd tevreden was. Enkele malen kwam het voor dat men zelfs over moest gaan tot het toepassen van de strengste straf, de verwijdering van de academie, onder andere wegens de poging tot seksueel misbruik van een vijftienjarig meisje. Dat deze straf niet altijd even effectief was blijkt in dat geval dat de betrokken student zich acht dagen later liet inschrijven aan een andere universiteit, "gratis, quia Hungarus".

Intussen was het leven van de buitenlandse studenten niet alleen maar feest en vrolijkheid. Al zouden we alle klachten die men naar huis schreef slechts voor de helft geloven dan nog is het duidelijk dat er heel vaak veel armoede en honger is geleden. De *stipendia* waren al niet groot en zeker degene die van een half *stipendium* moest zien rond te komen had het moeilijk en moest zich vaak zwaar in de schulden steken. De vele brandbrieven om financiële hulp spreken hier boekdelen.

Niet zelden ook zal er ondanks alles aan eenzaamheid en heimwee geleden zijn. Meerdere gevallen van geestesstoornissen en zenuwinzinkingen van landgenoten worden door de *peregrini* uitgebreid beschreven. In enkele gevallen, -voorzoover mij bekend, twee in Leiden en zeven in Franeker-, overleed een Hongaarse *peregrinus* hier te lande.

Hun beeld van de samenleving in de Nederlanden

Hoewel men in het algemeen in het beeld dat men zich van een ander vormt minstens evenzoveel over zichzelf zegt, komen de indrukken die de Hongaarse en Zevenburgse beschrijvingen over de Nederlanden en de Nederlanders geven in grote lijnen sterk overeen met de beschrijvingen van bijvoorbeeld Franse en Engelse reizigers van het leven in de Lage Landen.

Vooropgesteld zij dat de *peregrini* slechts oppervlakkig met de plaatselijke bevolking en samenleving in aanraking kwamen. Zij spraken immers de taal niet, maar leefden grotendeels in hun eigen academische of nationale wereldje. In de vakantieperiodes trokken zij weliswaar vaak het gehele land door, maar dat was meer een toeristische *sight-seeing* en het kort maar krachtig bezoeken van zoveel mogelijk professoren van de diverse academies om de namen van deze coryfeeën van de wetenschap als evenzovele persoonlijk verworven trofeeën in het *album amicorum* straks thuis te kunnen tonen.

Toch vielen hen ook zo wel enkele dingen op betreffende het karakter van de samenleving van de Republiek en de geaardheid van de bevolking. Het eerste wat hen trof in de mentaliteit van de bevolking was het zelfvertrouwen en de strijdvaardigheid. "Men vreest God en erkent alleen Hem boven zich." Dit zelfbewustzijn sloeg ook wel eens zover door dat men een duidelijk tekort aan bescheidenheid toonde, "vooral jegens vreemdelingen". Men vond de Nederlanden en de Nederlanders ongehoord rijk, in persoonlijk en maatschappelijk opzicht. Zij zijn ook ambitieus: "geschikt voor alle wetenschappen en ambachten jagen zij in alles de voorste plaats na". Hoewel men de Nederlanders vroeger voor onbeschaafd hield en de uitdrukking *Ingenium Batavum* voor 'dom' stond, waren de Nederlanden nu de bakermat van de wetenschappen.

Men vond de Nederlandse volksaard stug; Nederlanders zijn nauwelijks boos, maar al evenmin vrolijk te krijgen. Zij overleggen zeer moeizaam en langdurig over iets, maar als zij eenmaal iets besloten hebben zijn zij er nauwelijks meer vanaf te brengen. Zij stonden versteld van de Nederlandse properheid, binnens- en buitenshuis: "men overtreft er zelfs de Farizeeën in de vele reinigingen". Daarnaast trof hen de soberheid en gematigdheid. Enerzijds beoordeelde men die als een deugd, anderzijds vond men ook dat men met al die rijkdom maar een zeer armzalig leven leidde.

Werkelijk ontstond waren de Hongaren en Zevenburgers over de Nederlandse keuken. Deze is zo sober dat er voor een Hongaar geen grotere straf denkbaar is dan veroordeeld te worden tot het Nederlandse eten. Ook hier zag men echter nog wel een zonzijde, want de honger maakt alles zoet en "wie in zijn vaderland geen eetlust heeft of wie de dikte tot last is, die kome naar Nederland en het eerste komt vast en het tweede verdwijnt zeker." Ook in het drinken zijn Nederlanders zo matig: zij drinken niet, maar nippen en "wat Hongaren in één slok achterover slaan daarvoor zijn zeker acht Nederlanders nodig". Wat de onderlinge verhoudingen betreft constateerden de *peregrini* verbaasd dat de Nederlandse vrouwen zich zeer onafhankelijk van

Ille magis gravis incutatur, qui quoad omnes nimis, ignotus moritur.
Sili - - - - - Ergo tecum habita.

Multijura Individuum eruditione, et cultu virtutum Incestrare, probe docuit
Juvén. Vro. Exest Dñs IOHANNI HENRICO SCHRAM, modesta
Constitutionum experientia, in bonum et decus Domus Xri. se se diligenter
parandi; Mestris Academiae Franquevianae, astum una ratiocini Communi-
amici ex probatis, estimatissimo, in perenne, conversatio caritudo hoc mo-
nium Praeceptoris Maximi sui H. R. P. Scol. Natl. S. 72. in memoriam regi-
care laboravi, Paulus A. Geringhof. C. S. Scholius Episc. in Reformatio, Stim-
Festivum Academiae. p. 8. Magister quos. Unusquis Anno. Supra mille
Sexcentos. Nonagesimo dno Christianorum Indictionem autem. 6945. Incarnem
vero 1109. Ecce hunc sumo. und. und. und. und. und. und. und.
in. 22. 14. כהר יוחן יראק, ge e Silentio, et Spe Cum. Smilicibus

Inschrift van de Hongaarse student Pál Gyöngyösy. In het *alba amicorum* van de Franeker student Johannes Henrikes Schram. Rijksarchief Leeuwarden.

hun mannen gedroegen en dat het hier verboden was om je vrouw, je kind of zelfs maar je bediende een pak slaag te geven. Dit moest je nota bene aan de magistraat overlaten!

Verontwaardigd concludeerden de Hongaren dat de deugd van de soberheid bij de Nederlanders ontaard was in de ondeugd van de schraperigheid. Nergens in de wereld weet men zo als hier allerhande belastingen uit te vinden en overal munt uit te slaan. Altijd en overal is dat 'volk van pinge-laars' op geld uit. Ieder uur dat men geen duit heeft verdiend wordt als een verloren uur beschouwd. "Vaak doen zij aan de vreemdelingen goed, maar dan wel met het oog daarop dat zij met weinig veel kunnen verdienen". Maar al met al kon een *peregrinus* toch schrijven: "Afgezien dan van die mateloze gematigdheid en mijn reserve jegens dat heidense kabaal van de Hongaren heb ook ik hier, zowel wat betreft de studie als wat betreft het rustige leven met plezier gewoond".²

2 Aangezien het in dit kader ondoenlijk is genoegzaam de geraadpleegde literatuur en het bronnenmateriaal aan te geven, volsta ik hier met te verwijzen naar mijn volgende vijf studies alwaar literatuur en bronnen *in extenso* zijn aangegeven.

1. 'Az erdélyi theologusok és a Staten College XVIII. századi kapcsolatainak néhány vonatkozása.' [Enkele aspecten van de contacten van de Zevenburgse theologen en het Statencollege in de achttiende eeuw]. In: *Reformatus Szemle* (Cluj, Roemenië) vol. LXII, mei-aug. 1969, nr.3-4, 264-286.

2. *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században. 1690-1795.* [De Nederlandse academies en het Zevenburgse protestantisme in de achttiende eeuw. 1690-1795] (Kolozsvár [Cluj], Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, 1979) 252 p. (dissertatie).

3. 'Ontmoetingen met Zevenburgse en Hongaarse studenten te Franeker. Impressies uit hun dagboeken en brieven.' in: *Universiteit te Franeker. 1585-1811. Bijlagen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool.* G.Th. Jensma, F.R.H. Smit en F. Westra ed. (Leeuwarden 1985) 90-101.

4. 'Rotterdam met andermans ogen' (1, 2, 3) in: *Hervormd Zuid*, nr. 16, 29 aug. 1986; nr. 17, 12 sept. 1986; nr. 18, 26 sept. 1986; 20e jg. (Rotterdam).

5. 'Wie fand man sich unter einander? Beziehungen zwischen ungarischen/siebenbürgischen Studenten und niederländischen Studenten an den Akademien in den Niederlanden.' Referaat gehouden voor de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, 3 juni 1987, Amsterdam.